

ISADORA DUNCAN ÉS BEREGI OSZKÁR REGÉNYE

ÉLETEM REGÉNYE című emlékezésében – amelynek Jászai Mariról szóló részlete megjelent a *Holmi* 1998. júliusi számában – Beregi Oszkár nem írt Isadora Duncan-hoz fűződő szenvedélyes szerelméről. Olyan fontosnak ítélte életének ezt az epizódját, hogy külön beszámolót készített róla. A memoár megírását az is serkentette, hogy az Isadora Duncan halála után kiadott, a táncosnő visszaemlékezésének tulajdonított *MY LIFE* (1928) című kötetben – Beregi szavaival – „*kissé túlzott részletességgel, ponyvaregény-fantáziával díszítve*” szerepelt szerelmi történetük.

Beregi Oszkár hatvan év elmúta után

elhatározta, hogy megírja a valóságot. A hat évtized alatt elhalványuló, megfakuló képeket még gondos munkával sem lehetett tökéletesen, valóságghűen restaurálni, s óhatatlanul hatással volt Beregi emlékezésére az Isadora Duncannek tulajdonított emlékirat is.

Az emlékezést a mai helyesírási szabályok szerint közlöm. A géppel írt szövegben a nyilvánvaló elütéseket, az értelemzavaró hibákat kijavítottam, az idézeteket pontosítottam. Figyelembe vettem a kézzel írt utólagos betoldásokat is.

Gajdó Tamás

Beregi Oszkár

DUNCAN

Az én ifjúkorom Nemzeti Színháza a Kerepesi út és a Múzeum körút sarkán állott. Ez volt az az épület, amit a hazaszerető polgárok garasonként, téglánként hordtak össze, és áldozatkészségük épített föl. Ezt az első Nemzeti Színházat azzal az ürüggyel bontották le, hogy tűzveszélyes. A lebontás valódi oka azonban az volt, hogy kimentsék a Népszínház akkori bérelőjét, Mader Raoult,¹ aki a feltételezés szerint Ferenc József törvénytelen fia volt, az őt fenyegető csőd veszélyéből. Ezért vette át az állam a Budapest főváros tulajdonát képező Népszínházat, és költöztette oda a Nemzeti Színházat. A csődből kihúzták ily módon „őfelsége” ivadékát, és az első magyar színészsők első magyar otthonából, az első Nemzeti Színházból nem maradt más, mint a színpad ama deszkadarabjai, amelyeket a széplelkű gróf Keglevich István intendáns² arasz nagyságú kockákra vágatott, berámáztatott, üveg alá tétetett, és nekünk, a színház tagjainak adományozott.

De 1902-ben még állt a Nemzeti Színház, és senki sem merészelt arra gondolni, hogy egy Schönbrunnból jött üzenet lerombolhatja a drámai múzsa szent magyar

templomát. Tavasz volt, és én huszonhat éves voltam. Egy délelőtti próba után kifelé sietve, a színház kapujában belém ütközött egy kedves új ismerős, jó modorú fiatal-ember. Van der Hoschke Rozsnyai Kálmán, Prielle Kornélia későbbi férje.³

– Beregi úr, éppen magát kerestem, szeretném meghívni szombat délután hozzám teára.

Alig három napja, hogy Hevesi Sándor bemutatott minket egymásnak. Elmondta róla, hogy sokat utazik külföldön, Oscar Wilde személyes ismerőse, bár nem gazdag ember, de mániákus műgyűjtő, akinek sok érdekes, szép holmija van.

– Nagyon sajnálom, nem jöhetek, aznap este Marcus Antonius-t játszom, és én előadás előtt nem megyek sehova, talán majd egyszer máskor...

– Beregi úr, ez egy váratlan alkalom, sokan lesznek, akiket maga szeret, költők, írók, és maga képviselné ebben az intellektuális körben egyedül a színművészetet. Egy új amerikai táncszíllagot ünnepelünk, aki érdekes, tehetséges és gyönyörű: Isadora Duncan.

– Rozsnyai úr, talán inkább az Operaház táncmesterét vagy a balettból vagy... – És mialatt az utcán hazafelé mentem, ő kísért, és érveit ismételve unszolt, hogy ha csak tíz percre is, de jöjjenek el, míg végre a kapunkhoz érve azzal búcsúztam tőle:

– Jó, ha tudok, ott leszek.

Szombat délfelé a tükör előtt álltam, és borotválkoztam, hogy estére jó sima arcú legyen Marcus Antonius, mikor Van der Hoschke becsöngetett.

– Bocsásson meg, csak emlékeztetni akartam, ugye nem felejtí el, ugye eljön, nagyon kérem, ne hozzon zavarba, hiszen már mindenkinek beígértem, hogy ott lesz...

Szokásom szerint lefeküdtem délutáni pihenésre. Arra ébredtem fel, hogy Annuska, a világ legcsúnyább mindeneslánya (mert anyám mindenre gondolt, gondolt arra is, hogy ahol három fiútestvér van, ott a házirend érdekében a mindenes nagyon csúnya legyen) behozta a kávémat. Hopp, hiszen én teára vagyok hívva. Egye fene, tíz perc nem a világ, legalább látni fogom Oscar Wilde saját kezű írását és a többi összegyűjtött érdekességet. Aztán tudok én angolul is egy kicsit, mert én tanultam ám angolul! Igaz, hogy csak olvasni tudok, mert Shakespeare-t vágytam eredetiben megérteni, de beszélni, az más, azt még sosem próbáltam, itt az alkalom, hátha sikerül.

Az utam elvezetett a szőke Pásztoryné⁴ üzlete előtt. Kirakatát rendezi. Meglát, beint engem. Pásztoryné kedvence volt az akkori Budapest művészi-irodalmi körének. A Nemzeti Színház bérházában lévő virágüzlete olyan volt néha, mint egy irodalmi szalon, kultúrközpont, ahová bejáratosak voltak írók, politikusok, művészek egy kis eszmecserére. Ott tereferélt Hatvany Lajos, Batthyány Elemér⁵ és a színészvilág színe-java; ott találkoztam először Hock János⁶ plébánossal, aki nagy teozófus, későbbi országgyűlési képviselő és az első világháború után a Károlyi Mihály-kormány tagja volt, és éppen egyik szellemidéző szeánszán való tapasztalatát mesélte el. A kedves, okos Pásztoryné mindenkit meghallgatott, mindenkit és mindent megértett, természetet és természetellenest, világit és túlvilágit, élő és halál utáni üzeneteket. Mindent. Ehhez a Pásztorynéhoz mentem, hogy virágot vegyek az ismeretlen, idegen, egzotikus táncosnónek. Mert hát mégis, nagyon messziről jön, ma lát először magyarokat, úgy hiszem, illik, csak pár szót, csak hogy valami figyelem legyen...

A kedves Pásztoryné a szemembe néz, egy kicsit gondolkodik, a kirakathoz megy, és elhossa a virágot.

– Ebből csak pár szál van. Nézze, milyen egzotikus és gyönyörű. Ma érkezett Nizzából. Jászai művésznőnek, ahogy meglátta, úgy megtetszett, hogy bejött, és majdnem mindet elvitte. Ezt a pár szálát annak az idegen lánynak én küldöm. Nem. Ezért Beregi úr nem fizet semmit. Ennek nincsen ára. Ez üdvözet Nizzából, tőlem magának, és magától, Beregi úr, annak az idegen lánynak... – becsomagolta, aztán újra a szemembe nézett, és én újra elindultam a műgyűjtő lakása felé.

A cím: ócska bérház.⁷ Felkutyagolok a harmadik emeletre. A folyosó végén egy kis szoba-konyhás lakásban van a műgyűjtő nagy fogadtatása. De tényleg itt van a magyar szellemi élet válogatott csoportja. A házigazda mindenkit összegyűjtött, akit beígért. Technikája briliáns. Mindenkinek megmondta, ki mindenki ígérte meg, hogy jelen lesz, és ezt addig mondta mindenkinek mindenkiről, amíg mindenki mindenki miatt megjelent! És senki sem bánta meg, hogy eljött! A kis szoba-konyhás lakás nem volt sem konyha, sem szoba: kis múzeum volt. A konyhán keresztül juthattunk a szobába, de a konyhán nem látszott meg, hogy konyha. A kőpadló apró keleti szőnyegdarabokkal volt kirakva, a konyhatűzhely régi brokát miseruhákkal letakarva, a falakon régi metszetek üveg alatt, szóval a konyha nem volt konyha. A két helyiség között nem volt ajtó, csak ajtónyílás, a szoba falait nemzetközileg híres emberek dedikált arcképei takarták, egy könyvespolc, rajta gyönyörű bőr- és bársonykötésben diszkiadásos, ritka könyvek, egy alacsony divány piros bársonnyal letakarva, ez éjjel ágy, pár szék, egy kis asztal megterítve, sok csésze, mindenféle korúak és divatúak, és csipke, csipke, csipke.

A vendéglátó gazda, mint egy izgatott hangversenyrendező, sűrög-forog, kiszalad a folyosóra, amit gangnak neveztek a régi Pesten, végig a lépcsőig, le is szalad, és újra fel a három emeleten. Lift persze nincs. Nyugtat bennünket, hogy az amerikaiak azonnal itt lesznek, csak egy kis türelem, egy kis türelem... A vendégeknek egy része kinn van a folyosón, a kisebbik része, a nem cigarettázók a lakásban. Én se kinn, se benn, az ajtóban állok, kezemben a nizzai virágokkal. Már mindent megnéztem a lakásban, már mindenkivel váltottam pár kedves szót, már elég ideig szorongattam a csokrot a kezemben, most éppen azon töröm a fejemet, hogyan is lehetne innen ügyesen meglépni. De egyszerre megáll a gondolat. A homályos ócska folyosó végén hirtelen megelevenedik egy Renoir-festmény, kalapját a karján egy szalagon lóbálva az ajtó felé libeg; mögötte pár lépéssel egy finom, fehér hajú, hosszú szürke ruhás hölgy kíséri. Mereven állok az ajtóban. Nőt ilyen fölszabadultan én még soha nem láttam mozogni. Már itt áll előttem, és anélkül, hogy tudnám, mit mondok, angolul hagyják el a szavak az ajkamat, ahogy a virágot felé nyújtom:

– This is for you... from Nice.*

Isadora boldog, kislányos mozdulattal két kézzel nyúl a virág felé, és keze véletlenül a kezemhez ér, mosolyog:

– How nice of you, from Nice? – mondja. – What is your name?***

– Én Beregi Oszkár vagyok – mondom ostobán, és most már magyarul.

Közben műgyűjtő házigazdánk hangverseny-rendezői viselkedését átváltoztatta forgószéllé, és máris elsodorta mellőlem az Újvilág tüneményét, hogy vendégeinek prezentálja. Kézcsók és bokázások között bábeli zűrzavarrá változik a szoba-konyhás

* Tessék, ez a magáé... Nizzából.

** Milyen kedves magától, Nizzából? Hogy hívják önt? (Lefordíthatatlan szójáték.)

múzeum. Miután mindenki angolul-magyarul egyszerre eszik, teázik és kedveskedik, nekem – nekidőlve a könyvespolcnak – most van tulajdonképpen csak alkalmam meg-
látni, hogy kinek hoztam én a nizzai virágokat, kihez is szóltam angolul anélkül, hogy
tudtam volna, és kivel beszéltem magyarul, amikor angolul akartam bemutatkozni.

Ez a táncoslány, szerintem, lehet vagy tizennyolc éves. Érdekes, a lábán milyen széles
orrú, lapos cipő van, úgy látszik, sarkatlan. De ebben a papucsszerű cipőben úgy
jár, mintha nem is járna. Lebeg. A ruhája majdnem földig ér. Kék. Világoskék ripszes
selyem. Ahogy mozog az emberek között, az anyag néha a testhez simul, és sejteni
engedi, hogy lábszára milyen formás. Melle alatt ott van az empire selyemszalag.
A nyaka lágy, hosszú, fehér, ékszer nélküli. Fejét kissé oldalra hajtja, haja világosbarna,
és a szeme... a szeme, mint egy őzé, meleg, sugárzó és ártatlan. És mosolyog. Én aka-
ratlanul Mona Lisa mosolyára gondolok, de a hasonlat rossz, mert ez a mosoly szebb,
bájosabb. A kis szoba tele van ragyogással, tavaszi napsugárral a jelenlététől. Vagy csak
én látom így? Miért volnék én impresszionálva? Mert Amerikából jött? Mert más az
anyanyelve? Á, dehogya! Nagyon meg vagyok elégedve kritikám objektív józanságával.

A házigazda behozza a gőzölgő teáskannát, és ahogy töltögeti, felhívja vendégei figyel-
mét azzal, hogy túlkiabálja őket, arra, hogy:

– A teát Harris⁸ küldte, direkt Londonból. Harris, mint tudjátok, Oscar jó barátja,
és amikor mi együtt voltunk Wilde Oscarral, akkor... – a többit már nem is hallom,
mert Duncan teáscsészével a kezében, amelyből csak kicsit szippantott, a könyvespolc
felé jön:

– Let's look for a book...* – és átadva a csészét, egyik kezével játékosan eltakarva
szemét, a másikkal vakon kiemel egy könyvet. Csepp, kicsi könyvecske, reneszánsz
díszítésű bőrkötésben. Ovidius: *Ars Amandi – A szerelem művészete*. Összeér a kezünk,
lehet, most már nem véletlenül, mondanék is valamit, de félek, hogy elrontanám, ami-
kor szerencsémre, mielőtt megszólalnék, a vendégek közbelépnek, és kérdezve kér-
deznek kérdéseket.

Később, amikor újra szóhoz jutok, megint ostobát kérdezek: – Mondja, hogy tetszik
magának a magyar nyelv? – Isadora felnevet: – Én nem ismerem a magyar nyelvet,
színházban sem voltam, csak az Operában... velem mindenki angolul beszél, még ma-
ga is...!

Itt barátom, Gömöry közbeszól:

– Hogy lehet ilyet kérdezni? A magyar nyelv parasztnyelv!

Dr. Gömöry Olivér⁹ miniszteri osztálytanácsos. A kultuszminisztériumban! Ben-
nem felháborodik a színész, a magyar színész:

– Kérem, ne hallgasson Gömöryre, ahogy ő beszél, az tényleg nem magyar beszéd.
Ha magyarul akar hallani, jöjjön el ma este a Nemzeti Színházba, a *Julius Caesar* van
műsoron, én játszom Marcus Antoniuszt, a darabot természetesen ismeri...!?

– Hogyne, mi iskolában tanuljuk Shakespeare-t – felugrik, odaszalad anyjához. –
Anyám, ez az úr meghívott minket ma este a színházba, megyünk... megyünk...

* Keresünk egy könyvet...

Rohanok a színházba. A pénztárnál kint a tábla: egyetlen jegy sincs. Rohanok az intendáns szobájába. Izgalomtól meggondolatlanul betörök az irodájába:

– Gróf úr, bajban vagyok... – Elmondom, kivel ismerkedtem meg, nincs jegy, talán pótszéket lehetne...

– Na, na, ne igazgassa magát, üljön le! – és már fogja is a telefont. – Vendégeim [...] az igazgatói páholyban, leküldöm az utalványt. Most pedig maga szépen menjen az öltözőbe, dörzsöltesse le magát, hiszen csupa víz, pihenjen egy kicsit, és a többivel ne törődjön, mert magának ma játszania kell... Ne, ne, ne köszönjön semmit, örülök, hogy segíteni tudok, és a fórumjelenetet ma én is meg fogom nézni, most menjen, csak menjen pihenni...

Ilyen volt gróf Keglevich István...

Most már semmi egyéb nincs hátra, mint hogy felküldöm az állandóan öltözőmben lévő látszóvet és az angol nyelvű Shakespeare-t az igazgatósági páholyba. Kifestem magam, öltözködöm, nyugodtan várom az előadás kezdetét. Harmadik csengetésre bent vagyok a színpadon. Egy pillanatra kinézek még az előfüggöny kukucskalólyukán a nézőtérre. Minden rendben van, Isadora ott ül az igazgatósági páholyban. A páholy párkányán ott az elefántcsont gukkerem, a könyv és a nizzai virág. Isadora mellett az édesanyja, és amellet boldogan, széles, ragyogó arccal a műgyűjtő, aki előkelően néz körül, és ide-oda biccentgeti a fejét, mintha őt üdvözölnék, és ő vissza-köszön.

Az előadás megkezdődik, a két néptribun már izgatja az ingatag római népet Caesar ellen, és én gondolatban még mindig ott vagyok a páholyban, és látom ezt az amerikai lányt, ahogy okosan, lelkesen mosolyog, szebben, mint Mona Lisa. De a színpalak között, pár lépésre tőlem belevágnak a csendbe és hangosan megszólalnak a római kürtök, én fölrezenek álmodozásomból, és ahogy a huszárlovak felkapják a fejüket, ha megszólalnak a trombiták, én is egyszerre Antonius vagyok, és elfelejtem, hogy bármi, bárki más is van a világon, mint Róma, Caesar, a római nép és én, Caesar nagyratörő, de hűséges barátja, Marcus Antonius, a katona, politikus, a rétor, aki állandó veszedelemben forgó élete minden percében minden eshetőségre fel van készítve – ő legalábbis azt hiszi. A menet, a rabszolgák, a liktorok fasceskötegeikkel, a harcosok, Caesar felesége, Calpurnia vonulnak velem együtt át a színpadon. Caesar a szín közepén megáll, és Antoniuszt szólítja. Odalépek Caesar elé. Ott állok, a Lupercus ünnepének futója, rövid khitónban, meztelen lábszárral, meztelen karral és vállal, várom Caesar parancsát, elmondom pár szavas válaszomat, és büszkén fölemelt fővel, melyen zöld levélkoszorú van, elindulok Lupercus ünnepére.

Benn a színpadon megindul Brutus és Cassius gyönyörű szóharca a szabadságról és Caesarról, a szabadság ellenségéről. A színpalak közti zaj jelzi, hogy Antonius három ízben királyi koronát ajánl fel Caesarnak, amit az háromszor – bár kedvetlenül – visszautasít, amire a „némaszemélyzet” hangosan éljenez, és a caesari menet megy vissza, át a színpadon, ahonnan jöttek.

Ezután Antoniusnak nagyon hosszú szünete van, majdnem egy óra. Amikor beérek az öltözőbe, ott ül a karosszékekben mindenesünk, Anna, akit én tisztes kora ellenére Annuskának szólítok.

– Oszkár úr, elhoztam a vacsorát – és rámutat az asztalon álló ételhordóra.

– Mit hozott, Annuskám?

– Kenyeret, vaját meg egy kis maradék húst meg spenótot délről, azt mondta a naccsága, hogy a fiatal úr délbe azt szerette.

– Annuskám, tegye a húst a kenyérre, azt hagyja itt, a többit viheti is vissza, nem vagyok éhes; mondja meg anyámnak, hogy köszönöm, minden rendben van, és kezét csókolom.

Újabbán anyám velem adja vacsorámat, ha hazulról megyek a színházba, vagy elküldi az öltözőmbe, mint most. Azelőtt én előadás közben se nem ettem, se nem ittam. De mióta láttam, hogy az idősebb színészek az öltözőkbe hozzák a vacsorájukat a színház melletti Pannóniából vagy a színház bérházában lévő Szikszaitól, nagy ezüsttálcaon, azóta én is az öltözőben eszem. Tiszta sminkrongyot borítok a sminkasztalra, ez az én ezüsttálcaim, és ha magammal hozom a vacsorámat, kipakolom a papirosból, letörölöm a bicskámat, és jóízűen megvacorázom. A régi jó világban, a tavalyi szezonban ez még másképp volt! Az volt a szokás, hogy hagytak számomra otthon vacsorát. A konyhában. A takaréktűzhelyen, aminek akkor az volt a neve, hogy sparherd, vagy a sütőben, úgy hívták, hogy rerni, hogy melegen maradjon. Néha drága anyukám cédulát hagyott a vánkosomon: „Fiacskám, vacsora a sütőben, és a vánkosod alatt két szalvétában két cső kukorica, remélem, nem hűlt ki.” Így volt ez nálunk! És ez így nagyon jólesett, és mindig egészséges volt a krájleros Berger bácsi¹⁰ színész fia. – De most ott feküdt a vacsorám, nem nyúltam hozzá, inkább átöltöztem. Fölveszem vörös szegélyes, fehér szenátori ruhámat, amiben Caesart majd a szenátusba kísérem, és várom a jelenetemet; egész rövid. Bemegyek, üdvözlöm Caesart, ő is engem, és kész vagyok. A következő színben, a tanácsteremben akkor van szavam, amikor az összeesküvők már megölték Caesart, és én meglátom, amint véresen ott fekszik „Pompeius oszlopaján”. Ebben a jelenetben két beszéde van Antoniusnak. Szerintem mindkettő fölé a híres fórumjelenettel. Annál is inkább, mert a fórumjelenetet, a nagy halotti beszédet Shakespeare készen kapta a görög historikusok írásából, míg ez a két beszéd a költő eredeti műremeke. Klasszikus szerepeket játszó színésznek pedig alkalmat nyújt, hogy adottságait és képességeit hangban, skálában, beosztásban, szuggesztivitásban teljes mértékben bemutathassa:

*„Hatalmas Caesar, ily alant heversz!
Ily kis halomba hulltak össze minden
Diadalmid, híred, hódításaid.
Légy boldog!”*

A másik beszéd még nagyszerűbb:

*„Ó, megbocsáss, te vérvő földdarab,
Hogy hentesidhez ily nyájas vagyok.
A legnemesbik férfi romja vagy te,
Ki valaha az idők hullámában élt.
Jaj a kéznek, mely e drága vért kiontá!”¹¹*

A fórumjelenetnek is vége van. Ez a jelenet oly hatásos, hogy ezt igazán nehezen lehetne elrontani. A siker most is óriási. A nagy Szacsvey Imre,¹² aki Brutus szerepét játssza remekül, őszintén, tragikusan, és én már vagy hússzor állunk a függöny előtt,

és hajlongunk, amikor Tóth Imre,¹³ a darab rendezője engem egyedül küld a függöny elé. Hajlongás közben meglátom, hogy az igazgatói páholy üres. Mialatt a közönség tombol és kiabál, és én jobbra-balra hajlongok, nekem csak az jár az eszemben: Isadoraék nincsenek ott. Elmentek. Hát hiába. Idegen nyelv, persze, elég volt nekik. De ahogy a taps után a függöny mögé lépek, ott állnak a kulisszák előtt, már majdnem a színpadon. Isadora mind a két kezét nyújtja felém: thank you... thank you... thank you – és mosolyog. A díszletezők, színészek, színinövendékek nézik a jelenetet, a műgyűjtő pedig most egy kikiáltó karakterét veszi fel, és hadonászva mutat a hölgyekre: ez a világhírű amerikai táncosnő, Miss Isadora Duncan, aki az Urániában fog fellépni, és önök valamennyien meg vannak híva mint a művésznő személyes vendégei. Aztán parancsolóan odasúgja nekem: – Invitálja meg Isadoraékat vacsorára, azonnal hívja meg őket vacsorára, én majd mindent előkészítek! – És már oda is fordul: – Oszkár szeretné magukat meghívni vacsorára. – Aztán, mint aki jól végezte dolgát, sietve kikalauzolja a hölgyeket vissza a páholyba.

A sok kihívás miatt megrövidült a szünet, mert a taps alatt átdíszleveztek. Sietek az öltözőmbe, felveszem a pánccelt, sisakot, és várom a hívó csongetést. Nagy izgalmamban megfeledkeztem arról, hogy a következő színben, a sátorjelenetben nekem nincs dolgom. Leülök a tüköröm elé, és elgondolkozom: „Még jó, hogy ma volt a havi fizetés napja, és nem maradt időm bevinni a takarékbba. Ha ez holnap történe, nem lenne nálam csak egypár fitying. Gyerekkoromban láttam, milyen borzasztó a pénztelenség. És azóta nem tudom elfelejteni. A végrehajtó látogatott meg bennünket. A szüleim gyönyörű szép, aransárga topolyagarnitúrája, két ágy, két nagy szekrény, asztal, négy szék, két karosszék ott állt az alkóvos nagy szobában, és az ablakon beáldásozó napsugár még fényesebbé, még ragyogóbbá tette. Annyira szerettem ezeket a bútorokat, hogy néha titokban puha flanelronggyal én is fényesítgettem. És meg kellett érnem, meg kellett látnom, hogy a két nagy szekrényre, amelynek a lapja legszebben ragyogott, a végrehajtó rányomta a pecsétjét, a szégyenbélyeget.

– Lefoglalták – mondta az én drága szőke anyám. – Apa szívességéből jótállt valakiért, az nem fizetett, és most a mi bútorainkat foglalták le.”

– Beregi úr, már az előadásnak is vége felé járunk, és egy harapást sem tetszett lenyelni... – mondja öltöztetőszabóm.

– Németh komám, van ez így, köszönöm... de most nincs rá kedvem...

A Pannónia Szálló éttermében asztalt foglalt Rozsnyai. Az atmoszféra nagyon előkelő. Ilyen helyekre én nem szoktam járni. A kiszolgálás halkán és simán ment. Van der Hoschke Rozsnyai egy világfi gazdag tapasztalataival állította össze a vacsorát, amelyből ő és a mama esznek leginkább, mert én és Isadora alig nyúlunk az ételekhez. A szokatlan impressziók, Isadora, az elegáns légkör szomjassá tesznek. A cigány édes-bús magyar nótákat játszik. Nézem Isadorát, figyelem minden mozdulatát... és közben iszom. Minél szomjasabb leszek, annál szárazabb a torkom. Iszom a bort, a pezsgőt és minden szavát, ahogy azt mondja: – I learned today that the most beautiful language in the world is the Hungarian.* – Aztán Marcus Antoniusomról beszél, majd a táncról. Elmondja, hogy életcélja forradalmasítani a táncot, kiszabadítani a balett rideg kötöttségéből. A tánc a szabadság, a boldog felszabadultság kifejezője. Nem fogadja el az én hozzá nem értő megjegyzésemet, hogy szándékával a táncos átlép a mimikus birodal-

* Ma megtanultam, hogy a világon a legszebb nyelv a magyar.

mába, és elmondja, hogy esztétikusok, írók, művészek milyen lelkesen pártolják forradalmi törekvéseit, mindazok, akikkel már találkozott vándorútjain. Nevek, akikre én még gondolni is csak levett kalappal mertem: Ellen Terry,¹⁴ Henry Irving,¹⁵ Beerbohm Tree,¹⁶ Sardou,¹⁷ Eugène Carrière,¹⁸ Mounet-Sully,¹⁹ Henry Bataille,²⁰ Rodin és sok-sok más.

A cigány közben odalopózdik, és halkán játssza, hogy „Csak egy kislány van a világon...”. Én fordítom a szöveget, még és még, már majdnem Isadora is tudja, és könnyes szemmel dúdolja. Elmenőben 36. Rácz Laci²¹ rázendít a Rákóczi-indulóra... (Ezt a két zeneszámot Isadora egyébként eltáncolta az Uránia színpadán, és ezekkel aratta mindig legnagyobb sikerét magyarországi turnéján.)

Két fiákerbe ülünk négyen, és így párosával megyünk a Royal Szállóba. Itt lakik Miss Duncan a mamájával. Felmegyünk a süppedő vörös bársonyszőnyegen az első emeletre. Óriási négyablakos szalon, és ez csak a fogadószoza! Csodálkozom, hogyan lehet ilyen luxusban élni. Itt minden gyönyörű!

– Hát persze, ezt maguk, gazdag amerikaiak megengedhetik maguknak!

– Amerikaiak vagyunk – mondja Isadora nevetve –, de gazdagok, azok nem. San Franciscóban születtem, négyen vagyunk testvérek, két fiú, két lány. Apró gyerekek voltunk, amikor apánk otthagytott minket. Nagy nyomorban éltünk, és bizony gyakran nem volt mit ennünk. Mi, a négy gyerek, kicsi korunkban kunyeráltunk, koldultunk, én még loptam is, hogy éhen ne pusztuljunk. Nyolc-tíz éves korunkban nővérem, Elisabeth és én a szomszéd gyerekeket táncolni tanítottuk, ez saját invenciónk volt, és anyánk zongorán játszott a „tánchoz”. Újságot és pattogatott kukoricát árultunk az utcán, hogy összekaparjunk elég pénzt az utazáshoz New Yorkba. Sok viszontagság után New York-i milliomosok házában sikerült fellépni, akiknek sejtelmük sem volt arról, hogy a fiatal lány, aki itt táncol és a mama, aki itt zongorázik, üres gyomorral szórakoztatja őket és vendégeiket. Egy-egy ilyen – számunkra honorárium nélküli – jótékony célú teadélutánon bizony annyi pénz gyűlt össze, hogy a kis Duncan család négy-öt hónapig is könnyen megélhetett volna belőle. De ezekben a finom társaságokban minket csak egy csésze üres teával kínáltak meg, és amikor a házigazda milliomosoktól egyszer-számunkra kényszerhelyzetünkben ötven-ötven dollárt voltam kénytelen kérni, csak nyugta ellenében, kölcsönként kaptam, visszafizetési kötelezettséggel. Kultúrvágyunk Európa felé vonzott, és anyámnak sikerült egy marhaszállító hajóra, egy útra szakácsnői állást kapni. Így kerültünk mi Angliába. Aztán megismertem Rodint, aki egyszer modellnek használt. Rajta keresztül a művész ateliék partijain én lettem az ünnepelt táncsillag. Mindenki jó és kedves volt, ám a magánpartik Párizsban, Berlinben, Bécsben nevet igen, de pénzt nem szereztek. Most fogok életemben először pénzt keresni. Sardou-nál Párizsban látogatóban volt egy derék magyar könyvkereskedő, Grosz Sándor, aki amikor engem táncolni látott, elhatározta, hogy leszerződött, és ő lesz az impresszárióm. Így kerültem Budapestre. Így kerültem Van der Hoschkéhoz, így kerültem a Nemzeti Színházba, és így kerültem a maga közelébe. Én hiszek a sorsban. Vannak dolgok, amik elkerülhetetlenek. Ez is meg volt írva, hogy mi találkozunk. Kiváló színészek olvastak fel nekem verseket, amikre én táncoltam. Ez is táncforradalmam egyik fázisa. Milyen szép lenne, ha maga, Oszkár, ezt megtenné nekem.

A másik szobából elhoz egy kis könyvet. Régi latin és olasz költők versei.

– Ha ezeket maga olvasná, és én azt eltáncolnám! Képzelve el, a maga hangjának a zenéjére, a maga beszédjének a ritmusára táncolnék, mintha a maga lelke realizálódna az én táncban. Most fogok először rendes fizető közönség előtt nyilvánosan, rendes színházban fellépni. Tulajdonképpen ez az én elindulásom. Ettől a fellépéstől függ minden. Ez a szereplés nekem élet vagy halál. A maga hangja, a maga lénye, a maga szeme, a maga tüze fog inspirálni, és megindítja a lelkemben azt a motort, ami megnyilvánulásra, kinyilatkoztatásra, produkcióra készítet. Ebben az új, idegen környezetben nem érezném magam idegennek, ha első föllépésemnél maga volna mellett. Csak ma ismerkedtünk meg, de úgy érzem, a lelkünk rokon, a vérem is úgy táncol, mint a magáé, ahogy ma együtt hallgattuk a cigányzenét, ahogy együtt zümmögtek a magyar dalt, úgy éreztem, hogy az egész világ egyetlen nagy virágoskert. Mit mondhatok, hogy megérezze, kell, hogy először velem legyen, hogy első fellépéskor nekem egy „liftet” adjon. Kell! Érti? Ugye megérti? Ugye megteszi? – És beszélt, és beszélt, és beszélt, amíg beleszédültem.

Mindketten olyan lázasak voltunk, a közelségünkben éreztük egymás forró leheletét, és most már mindketten biztosan tudtuk, hogy csak a szoba másik sarkában ülő, Rozsnyaival beszélgető mama gátolt meg minket nagy önuralommal abban, hogy csókolózva egymásnak ne essünk. Most már csak az agyam, egyre gyengébb tiltakozással hivatkozott az intendánsra:

– Isadora... az intendánsom... a Nemzeti Színház tagja vagyok... szerződése van... ki van zárva, hogy megengedjék... boldogan megtenném, ha...

– Majd én, majd én megkérem... majd én beszélek vele...

Az utca hűvös. Késő éjjel van, amikor elhagyom a hotelt. Felzaklatott fejemnek jólesik a friss levegő. Milyen elegáns ez a szálloda, milyen óriási ez a háromtermes lakosztály, olyan, mint egy főúri kastély. Milyen csendes ez a város így hajnalban! De miből tudják ezt kifizetni? Hiszen még sohasem keresett egy fillért sem?! Minek ez a nagy flanc?! Milyen felelőtlen!

A lakásunk előtt, mielőtt az ajtót kinyitom, levetem a cipőmet, hogy családom becsületesebb álmát meg ne zavarjam. Besurranok a szobámba, és ahogy leveszem a felöltőt, zsebemben megtalálom a „vacsorámat”, amit az öltöztetőszabóm tett bele. Isadora... minek ez a nagy flanc... Milyen felelőtlen... Nagyon éhes vagyok. Majszolom a kenyeret, rágcásalom a fasírtot, és arra gondolok, hogy milyen messze van a Nemzeti Színháztól az Uránia – és közben elalszom.

Másnap kijózanodottan, de fejfájósan Isadorával elmentem a Nemzeti Színházba megkérni az intendánst közös szereplésünk engedélyének megadására. Úgyis tudtam, hogy nem fog elengedni. Tévedtem.

Most, hogy szavalópartnere lettem egy táncosnőnek, a Nemzeti Színházban való szerepléseimen kívül minden időt együtt töltöttünk. Még az öltözőben is ott ült. Csak tíz napunk volt az előadásig. Minden percet ki kellett használni. Verseket kiválasztani, lefordítani angolra, hogy tudja, mi az, amit megtáncol, és rengeteget próbálni. Közben személyesen meglátogattunk esztétákat, minden számottevő embert, minden színházi kritikust, ahol Isadora – miután bemutattam, és elmondtam életem történetét – az általam betanított magyar szöveggel, rossz, de bájos kiejtésével, mosolyogva átadta a meghívó- és sajtójegyeket, én pedig még meséltem fanatikus hitéről a tánc forradal-

masításában, amit Ellen Terrytől Rodinig a nagy világhírű modern művészek mind lelkesen támogatnak.

Elérkezett az első előadás az Urániában.²² Bent, Isadora öltözőjében izgatottan néztem, ahogy ez a szép fiatal nő ül a tükör előtt, és majdnem teljesen festék nélkül, hideg nyugalommal készül élete első professzionista premierjére. A színpadról behallatszott már a közönség zsbongása. A függönylyukon kinézek, és boldogan látom, hogy tíznapos túránk a művészvilágban meghozta eredményét. A magyar múzsának minden notabilitása, a magyar esztétáknak, kritikusoknak legtekintélyesebbjei már elfoglalták helyüket a nézőtér első soraiban. Zsúfolt ház!

Mikor a függöny felgördült, Isadora váratlanul, szenvedélyesen megcsókolt, cipőjét lerúgta lábáról, és a zene ritmusára meztlábasan belibbent a színpadra. A kulisszában végigálltam a műsor első részét. A próbán soha nem látott átszellemülés vett erőt Isadorán, és mint egy nimfa Pánnak, csak és kizárólag nekem táncolt. A második részben én következtem a versekkel. Én Isadorát csak képzeletben látom. Háttal ülök a közönségnek, körülöttem teljes a sötétség, csak egy vékony fénysugár esik a könyvemre, amelyből a régi költők verseit felolvasom. Kíséretünk egy hárfa és két halk hegedű hangja. Hat csendes verset mondok, az utolsót is pianissimóval fejezem be. A függöny nagyon lassan leereszkedik, és csak kis idő elmúltával tör ki a spontán taps, ami minden függönyhúzásnál fokozottabb és fokozottabb erővel emelkedik. A nagy tekintélyű művészek és kritikusok állva tapsolnak, és ahogy ezt a közönség észreveszi, elkezd éljenezni. Isadora kimondhatatlanul boldog, és újra azt kérdezi tőlem:

– Do you like my little dances...? Do you like my little dances...?*

A közönség ráadást követel, és Isadora a dübörgő taps közepette leszól a zenekar-
nak:

– Csak egy kislány van a világon... – és a táncot ehhez improvizálja. Én mosolyogva kimentem a színpadról. Még csak magamhoz sem tértem, máris megtáncolja a Rákóczi-indulót. A siker frenetikus, és mialatt hajlongunk, odaszól nekem:

– These were for you my love...**

Újra a Royal Szállóban vagyunk, lakosztályuk nagy szalonjában, a sikerittas mama, a lánya és a nem kevésbé ittas én. Hozzák a vacsorát, fehérbort, vörösbort, pezsgőt, mialatt három pincér is sürgölődik körülöttünk. Megjelenik Grosz úr, az impresszárió. Pénzt hoz. Kiveszi táskájából, szortírozva a bankókat odaszámolja a nagy asztalra. Isadora odaszalad, belemarkol a papír- és ércpénzekbe, magasra tartja, és hullatja vissza, kacagva mondja:

– Money, money, money, you are nothing, nothing, money is nothing...***

Ekkor hallottam először tőle ezt a veszedelmes, egyáltalán nem amerikai mondást, hogy „Money is nothing...”.

Grosz úr egy darabig velünk marad, büszke felfedezettjére és a sikerre, már következő előadásokról beszél, megiszik egy pohár bort, és a kedves vidéki könyvkereskedő, az újdonsült impresszárió búcsúzik, és elmegy. Duncan mama a szétszórt pénzeket újra rendbe rakja, aztán megköszöni szereplésemet, segítségemet, átöleli lánya derekát, kezét nyújt nekem:

* Tetszik a kis táncom...?

** Szerelmem, ez neked szól...

*** Pénz, pénz, pénz, semmi se vagy, a pénz semmi...

– Good night dear Oscar, thank you... and thank you again* – és indulnak a hálószobák felé. Isadora is búcsúzik, de odasúgja:

– I will come back...**

Kimegyek a folyosóra, ott állok, és lélegzet-visszafojtva várok. Majd a kilincsre teszem a kezem. Jól értettem. Az ajtó nem volt bezárva. A most már sötét szoba távoli sarkában csak egy kis lámpa ég. A körúton eldübörgött az utolsó villamos, a hatalmas szálloda élete elcsöndesedett. Csak az én szívem dobbanása kalapált egyre hangosabban. Megfeszítve figyelek. Nézem az előttem álló ajtót. Két szárnya van. Egyszerre mintha csak nyílna az ajtó egyik szárnya. Nyílik, de alig egy arasznyira. Az asztali lámpa titokzatosan odavilágít. Besiklik egy fehér alak, hangtalanul, mint az árnyék. Egy kis görög peplum van rajta. Az ajtó bezáródik, és az árnyék odahúzódik az ajtó melletti szegletbe. És én megbabonázva nézem. (Ahogy a mai ifjúságot látom az utcán, falnak dőlve csókolódzva, a tévén a popfesztiváltól az erotikus brutalitásig, a száguldó, pírulást nem ismerő exhibicionizmussal, még nekem is mosolyognom kell, hogy ez így történhetett... pedig így történt.) Lehet, hogy naivnak hangzik – tudom, ma már idejétmúlt –, de így volt igaz. Isadora kissé felemeli gyengéden oldalra hajtott fejecskéjét, rám néz, kérőn. Alig merek közeledni, de amikor odaérek, nem tehetek mást, térdre kell ereszkednem. Úgy térdelek le, hogy meg sem ölelem, hozzá sem érek... A levegőt simogatom csak körülötte, úgy kerülök le a földre, és a kezem a keskeny kis mezítelen lábához ér. Hajamat simogatja, és alig hallhatóan azt mondja, először magyarul:

– Szeretlek... szeretlek... szeretlek.

Új ez a szó, még fényes, ragyogó, mint a naprendszerből kiszakadt tűzgolyó, fehér, és a mindenség minden színe benne van. Most megmozdul a gazdagon ráncokban hulló, földig érő fehér inge, keskeny rést nyit nekem, és megmutatja magát a gyönyörű természet leánycsodája. Mi ehhez képest a milói Vénusz asszonyosan gazdag, bő csípőjű öle, a Medici Vénusz szemérmesen takaródzó két keze, Botticelli Primaverájának minden terheességben való beteljesülése...?! Itt a nő áll előttem, az édenkert most teremtettsé, első ifjú Évája, aki nem ismeri sem a szerelmet, sem a szemérmet, múltja nincs, csak jelene. Itt van, vár mindenre, ami eljövendő. Homlokom hozzáér a fehér selyem íngátorhoz, aminél csak hűvös, illatos bőre selymesebb, amit most az én tüzelő arcom melegít. De az édenkert Évájához nem méltó és stílustalan az én utcán és társaságban hordott és a mindennapi élet porát magán viselő ruhám, és a fehér selyem-sátorban, mint egy varázsszóra, lehullik rólam minden, ami divatos, korhoz kötött. Csak az ifjú ősi Ádám van, aki az ősi ifjú Éváját tartja karjában, és viszi szerelmes ölelkezésükre...

A fénylő, melegítő, sugárzó mosoly, ami az arcán volt belépésekor, nem múlt el egész éjszaka, reggelre csak még derűsebb lett, és ezt a mosolyt vitte magával, amikor megismételte:

– Szeretlek... I love you... – és eltűnt az ajtó keskeny nyílásán.

Ezen az éjszakán az akkor huszonnégy éves leány csak tizennégy volt, mint Romeo Júliája, és a huszonhat éves fiú tizenhat, mint Júlia Romeója. Két boldog gyerekeMBER boldog találkozása, két pillangó elvakultan repült egymás lángjába, de szívük olyan forró volt, olyan tüzes, hogy a láng nem árthatott nekik.

* Jó éjt, kedves Oszkár, köszönöm... és még egyszer köszönöm...

** Visszajövök...

A kora tavasz napjai gyors egymásutánban suhantak el. Isadora minden este mámorosan tomboló embertömeg előtt aratta sikereit, de ő kacagva szaladt le a színpadról, és úgy szökött meg velem a kiskapun, hogy sem a tömeg, sem az estéről estére jelentkező előkelő érdeklődők nem tudtak a nyomunkra bukkanni. Pedig nem bujkáltunk boldogságunkkal. Napközben együtt csavarogtunk a pompás budai hegyek között, vagy végigkocsikáztunk a tavaszi Andrássy úton ki a Víztornyig, végigjártuk a vurstli minden nevezetességét, felültünk a ringlispíltre és a hajóhintára, fotografáltattuk magunkat Helfgott bácsinál, a liget híres fényképészénél, és mindenütt megfordultunk, ahol abban az időben budapesti ember örülni tudott az életnek. Mindenütt úgy bántak velünk, mint ahogy ifjú szerelmezpárral illik. Egész Budapesten ismerték már két almaszürke lovas, bérelt gumirádlerunkat.

Egy délután gróf Batthyány Ervinéknél voltunk meghíva. Akkortájt két velem egykorú jó barátom volt: dr. Voinovich Géza²³ és közös barátunk, Batthyány Ervin.²⁴ Géza író és esztétikus volt, a Révai testvéreknél dolgozott, és éppen akkor állított össze egy új kiadást Shakespeare összes műveiből. Géza később feleségül vette a nálánál körülbelül negyven évvel idősebb Arany Lászlónét, Szalay Gizellát. A Tudományos Akadémia főtitkára lett, és abban a székben ült, amelyikben valamikor Arany János. Géza is, Ervin is Budán lakott. Majdnem egymással szemben a Fehérvári úton, mindketten édesanyjukkal. Géza egy háromszobás lakásban, Ervin pedig a domboldalon, óriási kert közepében, a gyönyörű Batthyány-palotában. Ervin nagy Tolsztoj-imádó volt és liberalizmusáról közismert; vidéki birtokán külön iskolát tartott fenn saját költségén a parasztgyerekek számára. Közszájon forgott róla, hogy „ments isten tőle, hiszen az egy veszélyes szocialista”. Családjá később be is vitette a Kékgolyó utcai Schwartzterfele elmegyógyintézetbe, úgy mondták, „egy kis pihenésre”. A család „szégyengrófjának” ott Voinovich Gézán és rajtam kívül más látogatója sosem volt.

Amikor Isadorát és engem teára hívtak meg, akkor Ervin még otthon élt. Ő is és anyja is elragadóak voltak hozzánk. Amikor búcsúzaskor a kocsinkhoz értünk, láttuk, hogy az öreg grófné mintha letépette volna a park összes virágját. Telerakatta és felcicomáztatta velük a kocsinkat. Így vágattunk végig Budapesten, és másnap tele volt a város azzal a hírrel, hogy „Beregi feleségül vette Duncant”.

A nemzeti színházi műsoron négy napig nem szerepeltem. Elhatároztuk, hogy felhasználjuk az alkalmat, hogy a Fiuméba érkező Isadora nővére, Elisabeth elé megyünk, és mi hozzuk őt Pestre. A vonatunk megállt Somogyszobon is.

– Milyen édes kis helynek látszik, és milyen vicces neve van – mondta Isadora, ahogy kinéztünk a vonat ablakából. – Nem akarsz egy éjszakát itt tölteni...?! – És önfeledt kacagások közepette, mint két felelőtlen kamasz, kis poggyászunkkal már lent is álltunk az állomáson, és zsebkendőnket lobogtatva integettünk kifutó vonatunk után.

A falucskában tiszta, rendezett kis házak sorban álltak, mint a katonák, csak egy helyen láttunk egy kiemelkedő nagy kertes épületet. A vaskerítésen belül vagy egy tucat vizsla csaholva játszott és kergetődött. Valamelyik Somogyi grófnak ez volt a vadászlaka. Most már értettem, miért van ennek a kicsi helységnek gyorsvonati megállója. A grófék, úgy látszik, nemigen szoktak ide járni, mert a kastély öre felajánlotta szállásul a legszebb szobát. Alkonyodott... A jó asszony sétálni küldött bennünket, és mialatt mi végigjártuk a kis falut, pompás paprikás csirkét főzött tiszteletünkre. Be is fűtött a hívóv tavaszi éjszakára való tekintettel.

Nyitott szemmel feküdtem az ágyon, Isadora kioltotta a gyertyát, és a kandalló kiáradó fénye mellett táncolni kezdett. Csodálatos tánc volt. Pompás fiatal testének ár-

nyéka hajladozott a tűzfénytől megvilágított fal aranymezején, a muzsikát a fahasábok pattogása adta, és a pizzicatót a pattogó szikrák szolgálták. Ott, Somogyszobon volt a mi tulajdonképpeni nászunk. Ott nem kellett félni, hogy ránk nyitnak, sem attól, hogy megvirrad. Ott feküdt mellettem, ott aludt el a karomban, kimerülten mosolyogva.

Észre sem vettük, és eljártunk három felejthetetlen napot. Elisabeth Isadorát várta Fiumében, engem Shakespeare Romeója a Nemzeti Színházban.

Elisabeth, a család „esze”, csak két napig maradt, de ez elég volt arra, hogy egyesült erővel rábeszéljük Isadorát, hogy a Royal költséges lakosztályaiból átköltözzön a Lukács fürdőbe, ahol a mama még a gyógyfürdőket is használhatta.

Az előadások elrepültek, és Isadora tündérkacsóiból cigányzene és pezsgő mellett úgy folyt a pénz, mintha elpusztíthatatlan vagyron állt volna mögötte. Mondanom sem kell, hogy az én büdzsém is teljesen kimerült, és már a Nemzeti Színház is kénytelen volt visszautasítani az újabb és újabb előlegkérésemet. Mikor ezt elmondtam Isadorának, csomó virágszirmot tett a tenyerére, és lefújta.

– A pénz, az ennyi... Money is nothing... – és magához kérte Grosz Sándort, az impresszáriót.

– Újra fel akarok lépni – mondta.

– Bajos lesz, Miss Duncan, nincs ember, aki Pesten ne látta volna már. Nem fogunk közönséget kapni.

De ő nem jött zavarba.

– Közölje az újságokkal, kérem, hogy Beregi Oszkárral együtt fogunk fellépni, mégpedig színdarabban.

Az ügynök arca felragyogott az örömtől.

– Beregivel? Színdarabban? Az más, erre már garantálom a közönséget. – Rögtön el is szaladt leadni a kommunikéket az újságoknak, míg én elképedve néztem Isadorára.

– Mégis miféle színdarabra gondoltál?

– Arra, amit te megírsz, Romeóm.

Benne voltam a pácban, de úgy tettem, mintha ez volna a világ legtermészetesebb dolga.

Gyermekkorom rablódrámája óta nem írtam színdarabot, és azt sem tudtam, hogy fogjak hozzá. De az élelmes Grosz Sándor sietett kinyomtatni a plakátokat, amelyek tudatták a nagyérdemű közönséggel, hogy Isadora Duncan és Beregi Oszkár egy ismeretlen régi görög szerző darabjában fellépnek az Uránia Színházban.²⁵ A plakátok és kommunikék megtették a hatást, az elővételi pénztár megmozdult, és én egyre nagyobb kétségbeeséssel gondoltam az okvetlenül bekövetkező katasztrófára. Hol veszem én azt az ismeretlen görög szerzőt? Néhány kritikus is faggatni kezdett, az egyik el akarta mindenáron mesélni a darab témáját olvasóinak.

– Legalább annyit árulj el, kiről szól a darab.

– Kiről? Várj csak... Írd meg, hogy Pygmalionról és Galatheáról. – Azt hiszem, valami isteni hang sugallta nekem ezt a két nevet. Pygmalion, a szobrász, aki beleszeret saját művébe. Szerettem volna megcsókolni magamat ezért az ötletért. Igen, ez jó lesz. Pygmalion egy évszaka szobrában gyönyörködik, amikor a szép Galathea leszáll talpatátáról. Megelevenül. A szobrász szerelmet vall művének. A szobor már-már odaadná magát, int a művésznek, hogy várja őt a szobájában. De közben reggel lesz. A mecénás emberei eljönnek, hogy elvigyék a szobrát gazdájuk palotájába. És ekkor a szobrába

szerelmes művész kalapácsot ragad, és ezer darabra töri művét, amelytől a pénz örökre meg akarta fosztani.

Aznap vacsora után leültem, és hajnalig készen voltam az ismeretlen görög szerző drámájával. Pár napi próba volt csak, utána zsúfolt ház előtt eljátszottuk. A kritika és a közönség meg volt szédülve. Isadora pedig a leeresztett függöny mögött két apró markába fogta a tömérdek papírpénzt, ami begyűlt, és improvizált táncainak egyikét eljárvá szétszórta a levegőben.

– Money is nothing! A pénz semmi! – énekelte kedves kis hangján, s ahány díszlemezőmunkás volt, az mind repülő bankjegyekre vadászott a nyomában.

Nemsokára ezután megindultak Isadora vidéki vendégszereplései. Az egész országot bejárta – de most már nélkülem. Nemzeti színházi kötelezettségeim nem engedtek. Mindenütt nagy parádéval fogadták, városi fogatokat küldtek elébe a vonathoz, végtől végig diadal diadalt követett, és ő mégis szomorú leveleket írt hozzám a Nemzeti Színházba... Kedves levelek, bolondos levelek, szomorú levelek és szerelmes levelek. Fájt nekem, beteggé tett a gondolat, hogy nem tudok mellette lenni. De volt valami más is. Megdöbentem érzéseinek vehemenciájától. Aztán visszaérkezett. Jó színben van, és megint zavartalanul boldog. Most beszél először arról, hogy mi volna, ha összeházasodnánk. Idáig csak a pillanatnak éltünk, a „mának”, nem gondoltunk arra, hogy holnap is van.

– Darling I want a child. I want a child so much. A cow can have a calf, a cat can have kittens... why couldn't I have babies... why couldn't I...?*

Hogy ez a zseniális teremtés a karrierje kezdetén a művészetet, ami legszentebbnek látszott számára, a világhódítást, ami most már bizonyosnak ígérkezett, fel akarja adni, és mindezek helyett ő most a szűk szerény családi kört választja a nagyvilág helyett – megrázó volt. De hát huszonhat éves voltam, és ezek a meggondolások valahogy eltörpültek, hiszen a férfi, főként, ha fiatal, természetesnek veszi a nő áldozatkészségét. Én a szédületen túl is szerettem Isadorát. Gyöngéden a karomba vettem, és meghattottan mondtam:

– My girl, my dear little girl, we will get married and you will have many many babies...**

Isadora összevissza csókol, körül táncol, kacag, bugyborékol belőle a boldogság, a szavak, az ígéret, a tervek – az Ő tervei...!

– Mienk a világ, Oszkár! A szépségünkkel, a fiatalságunkkal, a művészetünkkel mi együtt meghódítjuk a földtekét...! Jó, jó, Magyarország szép... de kicsi! Nekünk ez kicsi! Te megtanulsz még jobban angolul, és azt játszol, amit akarsz, angol nyelven, világnyelven! Anglia, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland, mind, mind a mienk... de együtt! Velem jössz. Velem jössz!... Velem maradsz...!

Mint a vulkán erupciója, forrón ömlik a szó, a kacagás, az ígélet, és minél nagyobb és forróbb az ő szóáradata, én ugyanolyan mértékben csendesedek el és eszmélek magamra.

– Kislányom, drágám, én nem akarok innen elmenni...! Ez az ország – ha kicsi is – mégiscsak az én hazám, a nyelv – ha másutt nem is értik meg – mégiscsak az én anyanyelvem... és a Nemzeti Színház az én otthonom...! Szerepet meg lehet tanulni angolul

* Kedvesem, gyereket akarok. Annyira szeretnék gyereket. A tehénnek lehet bocija, a macskának cicája, nekem miért nem lehet egy kisbabám? Miért nem?

** Drága szerelmem, össze fogunk házasodni, és neked sok-sok kisbabád lesz...

vagy kínaiul is, ez nem nyelvi kérdés...! Én utazhatok szerte a nagyvilágban, de mindig csak abban a tudatban, hogy mint a vándormadár, visszatérek a saját fészke-be...! Ha gyereket akarsz... ha családot akarsz, a Nemzeti Színház tagjának felesége kell hogy légy...!

– Oszkár, te nem akarsz velem jönni? Te azt akarod, hogy én itt maradjak? Huszon-négy éves koromban tánciskolát nyissak...? A páholyban üljek, mialatt te játszol...? Oszkár, ez a te szép kis országod, mit tud ez neked nyújtani... amikor a világ fellobogózza, zászlódíszben vár rám...?

Az én édesanyám hat gyereket nevelt fel ugyanabban a kis lakásban, az én édesapám nehezen dolgozott, hogy előteremtse a szükségleteit és az iskolapénzeket. Én föllépésem után haza szoktam járni, és ott találom a rerninek nevezett sütőben a melegen tartott vacsorámat, a párnám alatt ott langyosodik a cső kukorica. És én boldog vagyok. Ennekem valójában nem kell semmi más, mint a munkám és a Nemzeti Színház. (Hogyan is sejthettem volna akkor, hogy eljön egyszer egy idő, amikor nem én fogom otthagyni a Nemzeti Színházat, de a Nemzeti Színház fog otthagyni engem...) Láttam magam körül, hogy a gyerekek otthon kell, egy meleg, biztos, nyugodt fészek – ha szegény is –, egy anya, aki gondoskodik róluk, egy apa, aki megdorgálja őket, valami szolid bázis, nem lampionok, nem pezsgős vacsorák, nem nőrszök, autók, de anyai kéz és anyai szív, mely melegen átölelve tartja őket...! Nem, kedves, bolondos, tehet-séges kis táncos nimfám... a te világod nem az én világom...

Isadora másnap aláírt egy európai túrára szóló szerződést. Aztán búcsúfogadást rendezett a Royal Szálló nagytermében a pesti ismerősök részére. Tíz nagy ruháskosár csokrot rendeltünk, minden látogatónak jutott belőle egy, és minden csokorhoz egy kis névjegy volt mellékelve, és a névjegyen az a pár saját kezűleg, magyar nyelven írt szó: „Szép volt a tavasz Budapesten.”

*

Három hónap csönd. Aztán sürgöny érkezik Bécsből. Értesít, hogy betegen fekszik egy szanatóriumban. Előadás után türelmetlenül vonatra ugrottam, reggelre Bécsbe érkeztem, és egyenesen a szanatóriumba hajtottam. Az ápolónő kicsinosította, és úgy ült az ágyban, mint aki nem is beteg. De a máskor gondtalan mosolya mintha most bánatos volna. Én ott állok az ágya mellett. Az ápolónő magunkra hagy, és én gyöngéden megcsókolom, és visszafektetem párnáira. Ő csak néz a felejthetetlen őzikeszemével, és nem szól semmit, csak néz. Végre alig hallható hangon csak ennyit mond:

– No baby...

Nem tudok szólni. Ő sem szól semmit. Csak fogjuk egymás kezét.

– Leestem a Grand Hotel lépcsőjén... rosszul estem... behoztak ide.

– Hogyan...?

– Elestem... mert nem fogtad a kezemet...

Ha most, hatvan év távlatából visszatekintek, világosan látok mindent, úgy, mintha csak tegnap történt volna.

Miért nézett úgy rám, olyan szokatlanul furcsán az a kedves teozófus Pásztoryné? Miért éppen azt a Nizzából érkezett virágot adta? Miért nem fogadott el érte pénzt? A Végtelenből a Végtelenbe hullámzó, még eddig ki nem talált, föl nem fedezett valami ölelt össze mindent, múltat, jelent, jövőndőt? Mi ez? Mi van itt? Véletlen? Az első virág, amit én adtam Isadorának, Nizzából jött, és az utolsó, ugyanabból a csokorból,

leprévelt, elszáradt virág, amit találkozásunk huszonötödik évfordulójára Isadora küldött vissza nekem, Nizzából érkezett. És mire a halott virág eljutott hozzám, Isadora is halott volt. Hideg, mozdulatlan, lélek nélküli tetem. Az a gyönyörű szerves valami, a táncoló lélek, a testet fölleskötő szellem, az emberi szervezetben kifejezésre virágozó illatozó zene és ritmus akkor már nem volt, csak test, holt tetem, mint akárki más, letörött, porba dobott virág, amit hiába akarnának életre öntözni.

Így még sosem fejezte be az életét senki. Nizzában egy nyitott robozó autóban ült. Egy túl hosszú selyemsál volt a nyakára tekerve. A nyakán lévő hosszú piros selyemsál megakad a száguldó autó kerekében, és egy szempillantás alatt megfojtja. Azt a nyakat, amelyet Rodin mintázott, és amely egykor hozzám simult, a Végzet, a Sors, az Irgalom nem engedte, hogy megvénüljön. Az egész élete más volt, mint akármelyik nőé vagy akár excentrikus művészéé is. Hol a gazdagság amerikai méreteiben és óriási pompájával élt, hol ötdolláros gondjai voltak. Vágya volt a gyermek, kettőt is szült, s mindkettőt retentő baleset áldozata lett.²⁶ A halála is olyan különlegesen tragikus volt, mint az élete. Végtelen!

És nekem nem maradt csak a felejthetetlen emléke, a sok-sok levele, sürgönye, képe és a Nizzából küldött utolsó üdvözlés, a virág, ami az én üdvözlésem volt hozzá, amikor huszonöt év előtt először néztünk egymás szemébe Budapesten, azon a gyönyörű, ragyogó tavaszi délutánon.

Jegyzetek

1. Mader Raoul, Rezső (1856–1940) – karmester, zeneszerző, színházigazgató. A bécsi konzervatóriumban tanult, majd 1882–1895 között ott tanított. Igazgatta a budapesti Operaházat (1902–1907, 1921–1925), a Népszínház-Vígoperát (1907–1908) és a bécsi Volksopert (1917–1919).
2. Gróf Keglevich István (1840–1905) – katonai szolgálat és országgyűlési képviselőség után 1886–1894 és 1898–1902 között volt az Operaház és a Nemzeti Színház intendánsa.
3. Rozsnyai Kálmán; eredeti nevén Hoschke (1872–1948) – író, műfordító. Színésznek készült, de könyvillusztrálással, lapszerkesztéssel, fordítással is foglalkozott. 1898-tól beutazta Európát. Utazásai során közeli kapcsolatba került a kor nagy színművészeivel és képzőművészeivel. Londonban Oscar Wilde-dal, Isadora Duncannel. Prielle Kornéliát 1905. december 24-én vette feleségül. Sidney Carton álnéven 1904-ben és 1909-ben EMLÉKEK címmel kiadta élményeit. Ady-relikviagyűjteménye alapozta meg a költő nagyváradi múzeumát.
4. Pásztory Mór virágkereskedő üzlete a Kezrepi út 54. számú házában volt.
5. Batthyány Elemér (1847–1932) – politikus, nagybirtokos. Batthyány Lajos miniszterelnök fia. A főrendiház örökös jogú tagja.
6. Hock János (1859–1936) – római katolikus áldozópap és plébános, 1887-től képviselő. 1913-ban a függetlenségi párt tagja, Károlyi Mihály híve lett. A Tanácsköztársaság kikiáltása után emigrált. A Horthy-rendszert támadó cikkei miatt hazatérése után, 1933-ban elítélték. 1935-ben amnesztiával szabadult.
7. Rozsnyai Kálmán ekkor az Üllői út 109/a számú házában lakott.
8. Harris, Frank (1856–1931) – ír újságíró, esszéista. Az Egyesült Államokban jogot végzett, és ügyvéd volt, de Európába visszatérve kizárólag írással foglalkozott.
9. Dr. Gömör Olivér (1870–1920) – Budapesten 1896–1912 között minisztériumi titkár és sajtótudósító volt. 1912-ben serkei birtokára vonult vissza feleségével, Maróthy Margittal, a Nemzeti Színház művésznőjével.

10. Berger Adolfot, Beregi Oszkár édesapját a Budapesti Névjegyzék mint szatócsot említi; vegyeskereskedése a Baross utca 107. szám alatt működött.
11. Shakespeare: JULIUS CAESAR. III. felvonás, 1. szín. Vörösmarty Mihály fordítása.
12. Szacsvey Imre (1854–1939) – a Nemzeti Színház klasszikus-tragikus színésze, a patetikus iskola kiemelkedő alakja.
13. Tóth Imre (1857–1928) – a színiakadémia elvégzése után, 1876-tól a Nemzeti Színház ügyelője, majd rendezője; 1908–1916 között az intézmény igazgatója volt.
14. Terry, Ellen (1847–1928) – angol Shakespeare-színésznő. Színészdinasztia tagja: Gordon Craig édesanyja; John Gielgud nagynénje.
15. Irving, Sir Henry; eredeti nevén John Henry Brodribb (1838–1905) – angol színész, színházigazgató. Legemlékezetesebb szerepeiben (Hamlet és Shylock) Ellen Terry volt a partnere.
16. Tree, Sir Herbert (Draper) Beerbohm (1852–1917) – a korszak egyik legjelentősebb angol színésze; a Haymarket Theatre-t 1887-től tíz évig vezette sikerrel.
17. Sardou, Victorien (1821–1908) – francia drámaíró. Fordulatos cselekményű, a színpadi hatásra épített műveit nagy sikerrel játszották mindenütt Európában.
18. Carrière, Eugène (1849–1906) – francia festő és litográfus. Művészekről, írókról – pl. Daudet, Verlaine, Anatole France – készített portréival vált híressé.
19. Mounet-Sully; eredeti nevén Jean Sully Mounet (1841–1916) – francia színész. Klasszikus és modern művek tragikus szerepeit játszotta.
20. Bataille, Henry (1872–1922) – francia drámaíró. Festőnek készült, verseskötettel jelentkezett. Az 1910-es években az egyik legnépszerűbb színpadi szerző volt Európában.
21. 36. Rác Laci (1867–1943) – híres magyar cigányprimás, a „cigánykirály”. Mágánások, arisztokraták, világhírű művészek csodálták bámulatos hegedűjátékát.
22. Isadora Duncan 1902. április 19-én ókori görög és klasszikus táncával mutatkozott be az Uránia Színházban. Az estet a Magyar Színház igazgatója, Leszkay András rendezte. A *Magyar Színpad* című műsorújtság főszerkesztője, Márkus József tartott bevezető előadást. A táncok kísérő verseit – elsősorban Radó Antal eredeti műveit és műfordításait – Beregi Oszkár és Angyal Ilka, a Magyar Színház tagja szavalták.
23. Voinovich Géza (1877–1952) – irodalomtörténész. 1905-ben vette feleségül Szalay Gizellát, Arany László özvegyét.
24. Batthyány Ervin (1877–1945) – politikus. Az orosz Kropotkin herceg kommunista anarchizmusának követője. 1905-ben Vas megyei birtokán, Bögötén szociális reformiskolát hozott létre. 1910-ben Angliában telepedett le, magyar állampolgárságáról lemondott, a bögötei iskolát az államnak ajándékozta.
25. Az előadást *Az ókori klasszikusok zenekísérettel Miss Duncan és Beregi Oszkár* előadásában címmel rendezték meg az Uránia Színházban 1912. május 14–18. között. Az est bevezetéséül Jászai Mari MISS DUNCANRÓL szóló gondolatai hangzottak el. Az első részben Isadora Duncan ismert darabjait táncolta, a másodikban a PYGMALEON és GALATHEA című görög rege került színre.
26. Isadora Duncan első gyermekének, Deirdre-nek Edward Gordon Craig, a másodiknak, Patricknak Paris Singer volt az apja. 1913-ban a két gyermek és a nevelőnő autóval a Szajnába zuhant, s mindhárman meghaltak.